

I. TÉMA: AZ ÉSZLELÉS MEGHATÁROZÁSA

2. lecke:

Érzékelés és észlelés

Az észlelés ott kezdődik, ahol a külső ingerek belépnek az elmébe. Az észlelés az elme tevékenysége, az elme cselekvése és – bizonyos értelemben – az elme élete. Az ember az életének nagy részében észlel, észlelésben van. Ám már ez a rövid bevezető is megmutatja, hogy az észlelés egy rendkívül összetett jelenség, amely számos problémát felvet.

Észlelés és az érzékelés folyamata

Az észlelés megértéséhez először is szemügyre kell venni *az érzékelés folyamatát*. Azt a folyamatot, amelynek során a külvilág testünkre gyakorolt ingereiből előbb érzékelés lesz, majd pedig ez az érzékelés átalakul észleléssé. A külvilág ránk gyakorolt hatásának mentális leképezését nevezzük *észlelési tapasztalatnak*. Látnunk kell, hogy minden egyes észlelési tapasztalat rendkívüli módon összetett. Egyes értelmezések szerint, minden észlelési tapasztalat **végtelenül összetett** (Leibniz). Az kétségtelen tény, hogy a világból a testünket érő hatások végtelenül összetettek. Nemcsak a Hold változásai vagy a napkitörések vannak ránk valamilyen hatással, de talán még távoli galaxisokban lejátszódó kozmikus események is (ez utóbbiak ránk gyakorolt hatása természetesen infinitezimális, azaz végtelenül kicsiny). Ezek a hatások nagy része nem jelenik meg közvetlenül az érzékelésünkben, de lehetséges, hogy egyfajta felismerhetetlen módon mégis befolyásolja az észlelési tapasztalatainkat (a napkitörések például befolyásolhatják egyesek kedélyállapotait).

Minden konkrét, tudatosult észlelési tapasztalat egyszerre konstruálódik meg az öt érzékszervünkön keresztül, amelyek mindegyikét e legkülönbözőbb, sokszor végtelenül összetett benyomások érik (gondoljunk a tenger morájára, amelyben sokmilliárd vízmolekula együttes kölcsönhatásából származó auditív ingert észlelünk). Az érzékelés folyamatának elemzése során a különböző érzékszervekből érkező benyomásokat elkülönítve kell szemügyre

vennünk: a látást, a hallást, a szaglást, a tapintást és az ízlelést. Majd meg kell értenünk, miként állnak össze ezek a legkülönbözőbb benyomások **egyetlen észlelési tapasztalattá**. Az érzékelés folyamatának a vége az az állapot, amikor az érzékszervekből származó benyomások egyetlen mentális reprezentációvá egyesülnek az elmében, amelyet az elme észrevesz, mint tapasztalatot.

Mit jelent ez a folyamat, amelynek során az észlelési tapasztalat mentális reprezentációkká formálódik az elmében? E kérdésre adott válasz már átvezet az észlelés elemzésének második szintjére, a mentális reprezentációk, azaz *fogalmak* vagy *ideák* szintjére.

Probléma: Az elmében már eleve meglévő reprezentációs struktúrák (fogalmi struktúrák vagy sémák) miként határozzák meg az észlelési tapasztalatot? Azaz, azt látjuk-e, amit látunk? Vagy pedig az észlelési struktúráink (elmében meglévő fogalmaink) már eleve meghatározzák, mit látunk? Vajon ez eleve egyfajta sémát helyez rá a külső valóságra, amely természeténél fogva eltakar és átalakít bizonyos benyomásokat?

Mi az idea?

Az észlelés második szintjén az elvont mentális reprezentációk, azaz a fogalmak, ideák természetét kell vizsgálni. **A fogalmak vagy ideák a mentális reprezentációk az elmében.** Hogyan áll össze az érzéki tapasztalat végtelen összetettsége egyetlen fogalommá vagy ideává? Mi a különbség az egyszerű és az összetett ideák között? Vajon vannak-e velünk született ideák vagy minden idea az érzékelés folyamata során alakul ki?

A fogalmak az észlelés alapkövei. Amikor a fogalmakat ideának is nevezzük egy olyan, a platonikus hagyományra támaszkodó kora újkori terminológiát követünk, amely a fogalmakat mindenekelőtt képekkel azonosítja. Az *eidosz* görög kifejezés, amelyből az idea szó származik, képet jelent. **A fogalmak első megközelítésre képek az elmében.** Az elmének nagyon meghatározó képessége a *látás*. A látás azonban több

dolgot is jelent. Egyrészt jelenti a vizuális észlelés képességét, azaz azt, hogy a fény által közvetített ingerek segítségével a szemből jövő idegi információt képként észleljük. Más szóval: látjuk a külső valóságot. Másrészt jelenti azt a képességet is, hogy a képzelet révén képeket idézünk fel, képzelünk el, azaz „vetítünk” önmagunk számára. Ezt belső, mentális látásnak nevezzük. Mindkét művelet képekhez kapcsolódik. A külvilágról alkotott tudásunk a látás érzékének kitüntetettsége révén képekhez kapcsolódik. Az észlelt képek többnyire összetettek, a külső tárgyaknak részeik vannak, amelyek szintén képek. A képek a látáskor egységekként adódnak az észlelés számára. Sok vizuális érzéki információ egy kép egységébe szerveződik. Ezeknek az egységeknek nevet tudunk adni. **Így jön létre az idea, a fogalom.** A fogalmak túlnyomó többségének van képi megjelenítése: a galaxisnak, az üstökösnek, a Holdnak, az embernek, a körnek stb. Azonban nem minden fogalomnak van képi leképezése (pl. a tízezerszög, az azonosság, az elme stb.). Ez a probléma azonban kívül esik az észlelés kérdésén.

Az érzéki tapasztalat alapján álló észlelés itt vezet át az ún. belső észleléshez.

Kérdések:

- Mi az érzékelés és észlelés különbsége?
- Mi az idea jelentése?
- Mi az idea jelentősége az észlelésben?